

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΑ

Επιμέλεια : Αρχ. Δημήτριος Μπίκας

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

- 1.Αποστολική και μεταποστολική εποχή (Α΄αιώνας)
- 2.Περίοδος διωγμών (Β΄αιώνας – 313 μ.Χ.)
- 3.Περίοδος ακμής (Δ΄- Θ΄αιώνας)
- 4.Από την Εικονομαχία μέχρι την Άλωση (Θ΄αιώνας – 1453 μ.Χ.)
- 5.Τουρκοκρατία – Μεταρρύθμιση (ΙΕ΄- ΙΘ΄αιώνας)
- 6.Νεώτεροι χρόνοι (Κ΄αιώνας)

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΝΑΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ

Ο χριστιανικός ναός είναι ο ειδικός χώρος-οικοδόμημα, αφιερωμένος στο Θεό και προορισμένος να εξυπηρετεί τις λατρευτικές ανάγκες της Εκκλησίας, της σύναξης δηλαδή του λαού του Θεού. Μέσα σ' αυτόν κατοικεί και εμπεριπατεί ο ίδιος ο Θεός. Έχει προσανατολισμό προς την Ανατολή.

Τα μέρη του ναού είναι:

1. **Ο πρόναος** ή **νάρθηκας** μακρόστενος χώρος στα δυτικά του ναού, καθώς εισερχόμεθα σ' αυτόν. Εχρησίμευε για να μένουν οι κατηχούμενοι και οι «εν μετανοία».
2. **Ο κυρίως ναός** όπου στέκονται οι πιστοί, για να συμμετέχουν στα της λατρείας, απαρτίζοντας έτσι την Εκκλησία (τον λαό του Θεού). Στον κυρίως ναό αριστερά υψώνεται σήμερα ο **Άμβων** (εκ του ρήματος αναβαίνω), βήμα για τα αναγνώσματα και το κήρυγμα. Παλαιότερα ευρίσκετο στο μέσον του ναού. Δεξιά, απέναντι από τον άμβωνα είναι το **Δεσποτικό**(στασίδιον του αρχιερέως) και πριν από το Άγιο Βήμα, δεξιά και αριστερά, είναι τα αντίστοιχα αναλόγια (οι χοροί των ιεροψαλτών).
3. **Το Άγιο Βήμα** ή **Ιερό** χωρίζεται από τον κυρίως ναό με το τέμπλο. Στο κέντρο του Ιερού βρίσκεται η **Αγία Τράπεζα**, τύπος και σύμβολο του τάφου του Χριστού και του θρόνου της δόξης του. Είναι το ιερό Θυσιαστήριο πάνω στο

οποίο τελείται η Θεία Ευχαριστία. Αριστερά της Αγίας Τράπεζας βρίσκεται η **Πρόθεση** για την προπαρασκευή των δώρων, τύπος του τόπου του Γολγοθά και αργότερα του σπηλαίου της Βηθλεέμ. Δεξιά της Αγίας Τράπεζας είναι το **Σκευοφυλάκιο** ή **Διακονικό**, για τη φύλαξη των σκευών της λατρείας.

ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΣΚΕΥΗ

Για την τέλεση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας, αλλά και των άλλων ιερών τελετών, χρησιμοποιούμε ορισμένα σκεύη καθιερωμένα αποκλειστικά γι' αυτό το σκοπό.

Τα σπουδαιότερα από αυτά είναι:

1. **Ο Δίσκος** ή **Δισκάριο**. Στρόγγυλος μικρός δίσκος, με χαμηλή ή χωρίς βάση, για τον άρτο της Θείας Ευχαριστίας.
2. **Το Άγιο Ποτήριο** με ψηλή βάση, για τον οίνο και το ύδωρ που με την επίκληση μεταβάλλεται σε αίμα Χριστού.
3. **Ο Αστερίσκος**, σταυροειδές κυρτό έλασμα, που τίθεται στο δίσκο κατά την προσκομιδή για να συγκρατεί το κάλυμμα.
4. **Η Λόγχη**, μαχαίρι σε σχήμα λόγχης, για να κόπτεται ο άρτος και να εξάγονται μερίδες κατά την προσκομιδή.
5. **Η Λαβίδα**, κουταλάκι που χρησιμοποιείται για τη μετάδοση της Θείας Κοινωνίας.
6. **Ο Σπόγγος**, σφαιρικός σπόγγος, για την τελική απόμαξη (σκούπισμα) του αγίου Ποτηρίου.
7. **Δισκοκάλυμμα-Ποτηροκάλυμμα και Αέρας**. Τα δύο μικρά καλύμματα σε σχήμα σταυρού, για να καλύπτονται αντίστοιχα το Δισκάριο και το Ποτήριο κατά την προσκομιδή, ενώ ο Αέρας ορθογώνιο κάλυμμα για την κάλυψη αμφοτέρων των Τιμίων Δώρων.
8. **Το Ζέον**, μικρό δοχείο, για την έκχυση θερμού ύδατος στο Άγιο Ποτήριο πριν την κοινωνία.
9. **Η Μούσα** (από το ρήμα μάσσω=σπογγίζω), πεπλατυσμένος σπόγγος για το σκούπισμα του δισκαρίου και του ειλητού.
10. **Το Αρτοφόριο**, ξύλινο ή μεταλλικό ναόσχημο κυτίο (κουτί) επάνω στην Αγία Τράπεζα, όπου φυλάγεται Θεία Κοινωνία για έκτακτες ανάγκες (για ασθενείς και ετοιμοθάνατους).

11. **Το Θυματήριο** ή **Θυματό**, για την προσφορά θυμιάματος (θύμιασμα).
12. **Ο Σταυρός** και τα **Εξαπτέρυγα** στερεωμένα σε κοντάρια, για τις εισόδους και τις λιτανείες.
13. **Ο Επιτάφιος**, με ζωγραφισμένο ή κεντημένο το Χριστό νεκρό μετά την αποκαθήλωση, τον προσκυνούμε και τον λιτανεύουμε την Μεγάλη Παρασκευή.
14. **Η Κολυμβήθρα**, για το βάπτισμα των νηπίων.
15. **Το Μυροδοχείο**, μεταλλικό φιαλίδιο που περιέχει το Άγιο Μύρο για το μυστήριο του χρίσματος.
16. **Οι Καμπάνες**, που χτυπούν για να καλέσουν τους πιστούς στις ακολουθίες της Εκκλησίας.

ΤΑ ΑΜΦΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

Η Αγία Τράπεζα είναι το ιερώτερο σημείο του χριστιανικού ναού. Ως εκ τούτου και για αισθητικούς λόγους, αλλά και για ένδειξη τιμής καλύπτεται από τρία καλύμματα:

1. **Το Κατασάρκιο**, λευκό λινό ύφασμα που απλώνεται κατά τα εγκαίνια και προσδένεται στον κεντρικό κίονα, ο οποίος λέγεται «φυτόν». Δεν αλλάζεται ποτέ, εκτός και μόνο σε περίπτωση φθοράς. Εικονίζει τη νεκρική σινδόνα του Χριστού.
2. **Η Ενδυτή**, πολυτελές κάλυμμα που στρώνεται πάνω από το κατασάρκιο με χρώμα ανάλογο με την περίοδο, δηλαδή πένθιμο για τη Μεγάλη Σαρακοστή και φωτεινό για την πασχάλιο περίοδο.
3. **Το Ειλητόν** (εκ του ρήματος είλω=περιτυλίγω), τετράγωνο λινό ύφασμα με παράσταση του επιταφίου σήμερα, διπλωμένο κάτω από το ευαγγέλιο. Απλώνεται στην Αγία Τράπεζα κατά την Θεία Λειτουργία και μετά διπλώνεται κάτω από το ευαγγέλιο.
4. **Το Αντιμήνσιο** (εκ του αντί και το λατινικό mensa=τράπεζα, δηλαδή αντί Αγίας Τραπέζης). Φαίνεται όπως το Ειλητό, άλλα διαφέρει από αυτό στο ότι έχει ραμμένα πάνω του Άγια Λείψανα και καθιερώνεται στα εγκαίνια της Αγίας Τραπέζης ή σε ειδική ακολουθία. Με απλά λόγια το Αντιμήνσιο είναι μία φορητή Αγία Τράπεζα για να μπορούμε να λειτουργούμε και εκτός ναού.

ΤΑ ΑΜΦΙΑ ΤΩΝ ΚΛΗΡΙΚΩΝ

Οι βαθμοί ιερωσύνης είναι τρεις: του Διακόνου, του Πρεσβυτέρου και του Επισκόπου. Ο αριθμός των αμφίων είναι επτά, κατά τα επτά χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος.

Αναλυτικότερα:

- A. **Του Διακόνου:** Στιχάριο – επιμάνικα – οράριο (3 για το ιερό του αριθμού)
- B. **Του Πρεσβυτέρου:** Στιχάριο – επιμάνικα – επιτραχήλιο – ζώνη – φελώνιο (5 για τον αριθμό των αισθήσεων)
- Γ. **Του Επισκόπου:** Στιχάριο – επιμάνικα – επιτραχήλιο – ζώνη – φελώνιο – ωμοφόριο - επιγονάτιο (7 για την πληρότητα της ιερωσύνης). Στην Επισκοπική αμφίεση έχουμε σήμερα μερικές αλλαγές. Έτσι το φελώνιο αντικαταστάθηκε από τον σάκκο, προστέθηκε η μίτρα, το εγκόλπιο, η ποιμαντορική ράβδος και ο μανδύας. Παράλληλα δόθηκαν ως διακριτικά οφφικίων στους Πρεσβυτέρους ο σταυρός και το επιγονάτιο.

Τα κύρια άμφια που χαρακτηρίζουν τον κάθε βαθμό είναι το οράριο για τον Διάκονο, το επιτραχήλιο για τον Πρεσβύτερο και το ωμοφόριο για τον Επίσκοπο.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Λειτουργικά λέγονται τα βιβλία που περιέχουν τις ευχές και τους ύμνους των ακολουθιών της Ορθόδοξης Εκκλησίας και προορίζονται για τους λειτουργούς και τους ψάλτες για την τέλεση της ορθόδοξης λατρείας.

Τα κυριώτερα από αυτά είναι:

1. **Το Ευαγγέλιο.** Περιλαμβάνει όλες τις ευαγγελικές περικοπές που διαβάζονται όλο το έτος τις καθημερινές, τις Κυριακές, τις εορτές καθώς επίσης και σε διάφορες τελετές και ακολουθίες.
2. **Ο Απόστολος.** Περιλαμβάνει όλα τα αποστολικά αναγνώσματα που διαβάζονται όλο το έτος τις καθημερινές, τις Κυριακές, τις εορτές καθώς επίσης και σε διάφορες τελετές και ακολουθίες.
3. **Το Προφητολόγιο.** Περιέχει όλες τις περικοπές των βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης, που διαβάζονται στην Εκκλησία.

4. **Το Ψαλτήριο.** Περιέχει τους 150 ψαλμούς από το ομώνυμο βιβλίο της Παλαιάς Διαθήκης και ένα παράρτημα με τις εννέα ωδές.
5. **Το Ευχολόγιο.** Περιέχει όλες τις λειτουργίες, τις ακολουθίες των μυστηρίων, τις ιερές τελετές καθώς και ευχές εις διαφόρους περιστάσεις.
6. **Το Ωρολόγιο.** Είναι το βιβλίο «των ωρών=ωρών προσευχής» και περιλαμβάνει όλες τις ακολουθίες του νυχθημέρου.
7. **Η Παρακλητική.** Υμνολογικό βιβλίο που περιέχει την Οκτώηχο των Κυριακών διευρυμένη για όλη την εβδομάδα.
8. **Τα Μηναία.** 12 οι μήνες 12 και τα μηναία, που περιέχουν τις καθημερινές ακολουθίες των εορτών και των αγίων όλου του έτους.
9. **Το Τριώδιο.** Βιβλίο με τις ακολουθίες της Μεγάλης Τεσσαρακοστής και της Μεγάλης Εβδομάδας. Αρχίζει από την Κυριακή του Τελώνου και του Φαρισαίου και τελειώνει με τον εσπερινό του Μεγάλου Σαββάτου.
10. **Το Πεντηκοστάριο.** Είναι θα λέγαμε το δεύτερο μέρος του Τριωδίου «Τριώδιο των Ρόδων» και περιλαμβάνει τις ακολουθίες από την Κυριακή του Πάσχα έως και την Κυριακή των Αγίων Πάντων.
11. **Το Τυπικό.** Όπως μαρτυρεί και η ονομασία του το βιβλίο αυτό ορίζει τις τυπικές διατάξεις της λατρευτικής και μυστηριακής ζωής της Εκκλησίας μας.

ΑΚΟΛΟΥΘΙΕΣ ΤΟΥ ΝΥΧΘΗΜΕΡΟΥ

Κατά το ιουδαϊκό σύστημα καταμετρήσεως του χρόνου, «νυχθήμερο» ονομάζεται ο κύκλος του εικοσιτετραώρου, επειδή πρώτη θεωρείται η νύχτα (νύχτα – ημέρα). Έτσι πρώτη ακολουθία του νυχθημέρου θεωρείται ο Εσπερινός ή Λυχνικόν.

Αντίθετα στον ελληνορωμαϊκό κόσμο πρώτη υπολογίζεται η ημέρα και γιαυτό μιλάμε για «ημερονύκτιο», δηλαδή (ημέρα – νύχτα). Έτσι η νηστεία ή η κατάλυση, ακολουθώντας την ελληνορωμαϊκή παράδοση, αρχίζει από το πρωί. Βλέπουμε λοιπόν ότι στη λειτουργική μας πράξη συμβιώνουν και οι δύο παραδόσεις.

Στην Ορθόδοξη Εκκλησία διαμορφώθηκαν δύο είδη ακολουθιών του νυχθημέρου. Ο λεγόμενος «ασματικός» τύπος ή «ασματικό» τυπικό για τις ενορίες στις πόλεις και τα χωριά και ο λεγόμενος «μοναχικός» τύπος ή «μοναχικό» τυπικό για τις ανάγκες των μοναχών στα μοναστήρια. Σήμερα μιλούμε ουσιαστικά για ένα μικτό τυπικό, κατά βάση μοναχικό επηρεασμένο όμως σημαντικά από το ασματικό.

ΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΕΣ: Ασματικές ήταν οι ακολουθίες των ενοριών, γιατί επικρατούσε το άσμα, η ψαλμωδία δηλαδή των ψαλμών κατ' αντιφωνία. Έτσι έχουμε 12 αντίφωνα στον όρθρο και 8 αντίφωνα στον εσπερινό. Όλες οι ασματικές ακολουθίες άρχιζαν με το «Ευλογημένη η βασιλεία...», οι δε ακολουθίες ήταν 4 : ο **ασματικός εσπερινός**, ο **ασματικός όρθρος**, η **τριθέκτη** και η **παννουχίδα**. Ο εσπερινός και ο όρθρος ήταν καθημερινές ακολουθίες ενώ η τριθέκτη και η παννουχίς τελούνταν κατά την περίοδο της Μ. Τεσσαρακοστής.

Όλες οι ασματικές ακολουθίες είχαν διάρκεια περίπου μιας ώρας.

Το κάθε αντίφωνο περιελάμβανε:

Συναπτή (το πρώτο είχε τη Μεγάλη συναπτή ή Ειρηνικά και τα άλλα τη Μικρά συναπτή)

Ευχή – Εκφώνηση

Αντίφωνο, δηλαδή αντιφωνική ψαλμωδία του Ψαλμού με το εφύμνιό του. Το εφύμνιο ήταν ή μία λέξη π.χ. Αλληλούια ή μία μικρή φράση π.χ. Σώσον ημάς, Κύριε – Εισάκουσόν μου, Κύριε κ.λ.π. και κατεκλείετο πάντα το αντίφωνο με το «Δόξα Πατρί...Και νυν...» και την επανάληψη του εφυμνίου.

ΜΟΝΑΧΙΚΕΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΕΣ: Οι μοναχικές ακολουθίες χαρακτηρίζονται από την ανάγνωση του ψαλτηρίου και τη μεγάλη χρονική τους διάρκεια. Έτσι για το ιερό του αριθμού γίνονται 7, ενώ είναι 8 στον αριθμό και είναι οι εξής:

1. Ο Εσπερινός (στη δύση του ηλίου)
2. Το Απόδειπνο (μετά το δείπνο)
3. Το Μεσονυκτικό (την έκτη ώρα της νύχτας)
4. Ο Όρθρος (μαζί με το μεσονυκτικό)
5. Η Α΄ ώρα (μαζί με τον όρθρο - περίπου 7π.μ.)
6. Η Γ΄ ώρα (περίπου 9π.μ.)
7. Η ΣΤ΄ ώρα (περίπου 12 το μεσημέρι)

8. Η Θ΄ ώρα (περίπου 3 μ.μ.)

Για να γίνουν 7 στον αριθμό οι μοναχικές ακολουθίες ή συνυπολογίζεται η Α΄ ώρα μαζί με τον όρθρο ή το απόδειπνο θεωρείται ιδιωτική ακολουθία που τελείται κατ' ιδίαν στα κελιά από τους μοναχούς.

ΥΜΝΟΛΟΓΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

Ακολουθία λέγεται κάθε εκκλησιαστική τελετή που συνοδεύεται από ύμνους, ευχές και αναγνώσματα. Σήμερα Ακολουθία ονομάζεται και η φυλλάδα που περιέχει την υμνογραφία και το συναξάρι ενός αγίου που δεν συμπεριλαμβάνεται στα Μηναία.

Αναβαθμοί είναι (75) μικρά τροπάρια, που ψάλλονται αντιφωνικά στον όρθρο της Κυριακής, κατά τον ήχο της εβδομάδας.

Αντίφωνα ονομάζουμε σήμερα α) τις ομάδες των αναστάσιμων Αναβαθμών,β) τις ομάδες των τροπαρίων του όρθρου της Μεγάλης Παρασκευής (15 Αντίφωνα) και γ) τα σύντομα τροπάρια της Θείας Λειτουργίας «Ταις πρεσβείαις της Θεοτόκου....» και «Σώσον ημάς, Υιέ Θεού....» με ή χωρίς στίχους.

Απόστιχα είναι τα τροπάρια που ψάλλονται με στίχους στο τέλος περίπου του Εσπερινού και του Όρθρου.

Απολυτίκιο ονομάζεται το κεντρικό τροπάριο προς τιμήν αγίου ή εορτής και εξιστορεί εγκωμιαστικά το πρόσωπο ή το θέμα της εορτής.

Αυτόμελον είναι το τροπάριο που έχει πρωτότυπα μέτρο και μέλος και το μιμούνται συνήθως άλλα νεώτερα τροπάρια.

Δοξαστικόν λέγεται το τροπάριο που εξυμνεί τα πρόσωπα της Αγίας Τριάδος, την Παναγία, τον εορταζόμενο άγιο ή μια γιορτή και συνοδεύεται πάντα από το « Δόξα Πατρί και Υιώ και Αγίω Πνεύματι».

Ειρμός (από το ρήμα είρω=συνδέω) είναι η πρώτη στροφή μιας ωδής του κανόνα.

Εξαποστειλάριον είναι το τροπάριο που ψάλλεται πριν τους Αίνους στον Όρθρο.

Επιλύχνιος (ψαλμός ή ύμνος). Επιλύχνιος ψαλμός λέγεται ο Προοιμιακός (103) ψαλμός στην αρχή του Εσπερινού. Επιλύχνιος ύμνος λέγεται το «Κύριε εκέκραξα προς σε ....»(140 ψαλμός), αλλά επεκράτησε να ονομάζουμε επιλύχνιο ύμνο το «Φως ιλαρόν, αγίας δόξης....», που διαβάζεται ή ψάλλεται μετά την Είσοδο στον Εσπερινό.

Ευλογητάρια είναι τα τροπάρια που ψάλλονται με τον στίχο «Ευλογητός ει, Κύριε, δίδαξον με τα δικαιώματά σου». Χωρίζονται σε δύο ομάδες α) τα **αναστάσιμα**, που αναφέρονται

στην ανάσταση του Κυρίου και ψάλλονται στον Όρθρο της Κυριακής και β) τα **νεκρώσιμα**, που ψάλλονται στις κηδείες και τα μνημόσυνα.

Εωθινά ονομάζουμε α) τα Ευαγγέλια του Όρθρου της Κυριακής και των άλλων μεγάλων εορτών και β) τα ΙΑ Δοξαστικά των Αίνων της Κυριακής και έχουν στενή σχέση με τα Ευαγγέλια του Όρθρου της Κυριακής. Η συγγραφή τους αποδίδεται στον αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ΄.

Θεοτοκίον λέγεται το τροπάριο που αναφέρεται στη θεοτόκο. Τα θεοτοκία της Παρασκευής λέγονται και Σταυροθεοτοκία, γιατί εκτός από τη Θεοτόκο αναφέρονται και στο σταυρό του Χριστού.

Ιδιόμελον λέγεται το τροπάριο που ψάλλεται με δικό του μέλος και δικό του μέτρο.

Καθίσματα. Οι 150 ψαλμοί του Ψαλτηρίου διαιρούνται σε 20 Καθίσματα. Τα τροπάρια του Όρθρου που ψάλλονται ανάμεσα στις τρεις στιχολογίες των Καθισμάτων του Ψαλτηρίου, ονομάζονται κι αυτά Καθίσματα.

Κανών. Είναι σύστημα τροπαρίων από εννέα ενότητες, τις ωδές.

Καταβασία είναι ο ειρμός που επαναλαμβάνεται στο τέλος κάθε ωδής και ψάλλεται αργότερα και δυνατότερα.

Κεκραγάρια ονομάζουμε τα τροπάρια του Εσπερινού, που ψάλλονται μετά το «Κύριε εκέκραξα προς σε».

Κοινωνικόν είναι ο σύντομος ύμνος που ψάλλεται στη Θεία Λειτουργία προς το τέλος και καλύπτει το διάστημα που κοινωνούν ο κλήρος και ο λαός. Τελειώνει πάντα με το «Αλληλούια» και είναι διαφορετικός για κάθε εορτή.

Κοντάκιον ονομαζόταν παλαιότερα ο ύμνος που αποτελείτο από το Προοίμιο και τους οίκους. Σήμερα όμως ονομάζεται το Προοίμιο που με τον πρώτο οίκο διαβάζεται στον Όρθρο με το Συναξάρι.

Μακαρισμοί λέγονται τα τροπάρια που ψάλλονται με τους στίχους των Μακαρισμών του Ευαγγελίου, ως τρίτο αντίφωνο, στη Θεία Λειτουργία, πριν τη Μικρή Είσοδο.

Μαρτυρικόν ονομάζεται το τροπάριο που ψάλλεται προς τιμήν μάρτυρος.

Μεγαλυνάρια. Έχουμε δύο ειδών μεγαλυνάρια: α) τους σύντομους ύμνους (ενός ή δύο στίχων) που ψάλλονται πριν από τα τροπάρια της ενάτης ωδής στις μεγάλες γιορτές όταν δεν στιχολογείται η «Τιμιωτέρα» και β) τους εγκωμιαστικούς ύμνους που ψάλλονται στο τέλος των Παρακλητικών Κανόνων, μετά την ενάτη (θ΄) ωδή.

Οίκος λέγεται η κάθε στροφή του παλαιού κοντακίου, που ακολουθεί τα μέτρα του ειρμού, δηλαδή του πρώτου οίκου. Ο πρώτος οίκος μαζί με το προοίμιο λέγονται στον Όρθρο, πριν από το Συναξάρι.

Όρθρος λέγεται η καθημερινή πρωινή ακολουθία, που αρχίζει με τον Εξάψαλμο και τελειώνει με τη Δοξολογία (Μικρή ή Μεγάλη) ανάλογα με τη γιορτή.

Πασαπνοάρια ή Αίνοι λέγονται τα τροπάρια (ιδιόμελα ή προσόμοια), που ψάλλονται με τους στίχους από το «Πάσα πνοή αινεσάτω τον Κύριον...», προς το τέλος του Όρθρου και πριν τη Δοξολογία.

Προκείμενον είναι συνήθως ο ψαλμικός στίχος ή και βραχύτατος ύμνος, που ψάλλεται ή λέγεται πριν τον Απόστολο κατά τη Θεία Λειτουργία και μετά το «Φως ιλαρόν» στον Εσπερινό.

Προσόμοιον είναι το τροπάριο που ψάλλεται κατά το μέτρο και τον τόνο κάποιου πρωτοτύπου «αυτομέλου».

Στιχηρά λέγονται τα τροπάρια (ιδιόμελα ή προσόμοια) που ψάλλονται προς το τέλος του Εσπερινού και του Όρθρου συνοδευόμενα πάντα από ψαλμικούς στίχους.

Τριαδικόν λέγεται το τροπάριο που παρακαλεί, ικετεύει, δοξολογεί ή εξυμνεί την Αγία Τριάδα.

Τριώδιον. Κατ' αρχήν είναι σύστημα Κανόνος, που περιέχει μόνο τρεις ωδές αντί για εννέα. Στη συνέχεια ονομάστηκε έτσι και το βιβλίο, που περιέχει τις ακολουθίες της περιόδου πριν από το Πάσχα.

Τροπάριον. Είναι γενικός όρος και ονομάζεται κάθε ύμνος που ψάλλεται είτε με στίχο, είτε χωρίς στίχο σύμφωνα με τον δικό του τρόπο (ήχο) ή κάποιου άλλου ύμνου. Συχνά το Απολυτίκιον ονομάζεται και Τροπάριον της ημέρας.

Υπακοή ονομάζεται το τροπάριο που λέγεται μετά τα Ευλογητάρια και πριν από τα Αντίφωνα των Αναβαθμών, στον Όρθρο της Κυριακής.

Χερουβικόν ή Χερουβικός Ύμνος λέγεται ο ύμνος που ψάλλεται κατά τη Θεία Λειτουργία, πριν από τη Μεγάλη Είσοδο και αρχίζει με τη φράση « Οι τα χερουβίμ μυστικώς εικονίζοντες...».

Ωδές λέγονται τα βιβλικά αναγνώσματα (8 της Π. Διαθήκης και 1 της Κ. Διαθήκης) εννέα στο σύνολο, που χρησιμοποιούνται στη θεία λατρεία. Επειδή όμως τους στίχους των Ωδών αυτών ακολουθούσαν διάφορα τροπάρια των Κανόνων, ονομάστηκαν Ωδές και οι εννέα ενότητες αυτών των τροπαρίων, που το σύνολό τους απαρτίζει τον Κανόνα.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ι. Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, « ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ Α΄ », ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ, Θεσσαλονίκη 2000.

Π. Ν. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, « ΕΚΛΟΓΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΥΜΝΟΡΑΦΙΑΣ », Αθήναι 2007.

ΑΘ. ΠΑΛΙΟΥΡΑ, « ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ », Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2002, σ. 241 και εξής.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΥ, « ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΜΕΛΟΣ », Α΄ ΤΟΜΟΣ: ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ, Εκδόσεις Αρμός, Αθήνα.